

This document is an historical remnant. It belongs to the collection Skeptron Web Archive (included in Donald Broady's archive) that mirrors parts of the public Skeptron web site as it appeared on 31 December 2019, containing material from the research group Sociology of Education and Culture (SEC) and the research programme Digital Literature (DL). The contents and file names are unchanged while character and layout encoding of older pages has been updated for technical reasons. Most links are dead. A number of documents of negligible historical interest as well as the collaborators' personal pages are omitted.

The site's internet address was since Summer 1993 www.nada.kth.se/~broady/ and since 2006 www.skeptron.uu.se/broady/sec/.

Social reproduktion genom högre utbildning, 1970-2010

Avhandlingsplan, presenterad vid SEC-seminariet, onsdag 27 oktober 2010

Andreas Melldahl
Doktorand i utbildningssociologi
Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC)
Institutionen för utbildning, kultur och medier
Uppsala universitet

andreas.melldahl@edu.uu.se

Innehåll

Inledning	1
Social mobilitet, reproduktion eller rekrytering?	2
Vad är fast och vad förflyktigas?.....	4
Arbetsmarknadens förändring.....	4
Utbildningssystemets förändring.....	6
Relationen mellan produktionssystem och reproduktionssystem.....	7
Undersökningens utförande.....	8
Huvudmaterial för att undersöka den sociala strukturen och utbildningssystemet	8
Metoder för att studera struktur och förändring	10
Förändring över tid - Val av tidsperiod	10
Studiens upplägg	11
Utbildningsstrategier i högre utbildning med utgångspunkt i strukturen 1970 och 1990	11
Det sociala rummets förändring, 1970 till 1990.....	12
Kollektiva banor.....	12
Dispositionsskiss.....	13
Referenser.....	14

Inledning

Det är inte bara den enskilde utan även samhället som har intresse av att var och en kommer på rätt plats i livet, dvs. får ett arbete, som passar honom.

Det ena yrket är inte finare än det andra. Det viktigaste är, att man trivs med sitt arbete. Och man trivs inte med ett arbete, som man inte har anlag för och passar till. De s.k. praktiska yrkena, som bl. a. Jan är intresserad för [Jan vill helst bli elektriker eller bilmekaniker, men kan också tänka sig att bli möbelsnickare], har visat sig ge goda inkomster, och skickliga yrkesmän kan få bra betalt.

De som fortsätter i högre skolor och därmed väljer de s.k. teoretiska yrkena, får i regel räkna med en dyrbar utbildning. Kan de inte nå fram till den examen eller klara den kurs de har tänkt sig, kan de få det besvärligt. Därför måste man göra klart för sig, om man är tillräckligt studiebegåvad och dessutom verkligen tycker bäst om sådana studier, innan man väljer ett teoretiskt yrke. Är man det, har man utsikter att lyckas och kan få en bra plats med tiden.¹

Valet av yrkesbana och eventuell utbildning, enligt boken i samhällskunskap för fjärde- till sjätteklassare från mitten av 1950-talet ovan, framstår som fullkomligt naturligt, vad man tycker om och vad man mest är lämpad för är vad man ska satsa på att bli. Valet står mellan att få bra betalt eller erövra "en bra plats". I mitt avhandlingsarbete vill jag undersöka just valet av yrkesbana och eventuell utbildning, men på en utbildningsnivå som relativt få av de 10- till 12-åringar som fick läsa visdomsorden ovan antagligen sökte sig till – vid universitet och högskolor. Men det egendomliga är, att den minoritet som tog sig till högskolan, där även den mest praktiska utbildning mest är teoretisk, och alltså kände på sig att de var tillräckligt studiebegåvade och verkligen tyckte bäst om sådana studier, härstammade i olika hög grad från olika samhällsskikt. Även om de inte nödvändigtvis tyckte att banan de valt var finare än andra, var det uppenbarligen den de trodde skulle leda dem till yrken att trivas med.

Att universitet och högskolor inte i lika hög grad lockar studenter från alla delar av samhället är sedan länge utbildningssociologiskt allmängods. På senare år har det också alltmer effektivt visats, med teoretisk förankring i Pierre Bourdieus sociologi, att det inte bara är inträdet i den svenska högskolans salar som är ojämnt fördelat, utan att även vilken dörr som den nyantagna studenten öppnar i högsta grad är kopplat till hans eller hennes sociala ursprung. Vissa sociala grupper lockas mer till tekniska utbildningar medan andra attraheras av högre studier i konst och musik. På detta sätt är utbildningssystemet en av de viktigaste mekanismerna för samhällets och sociala gruppers reproduktion: genom strategiska investeringar i en viss typ av utbildning bibehåller exempelvis läkarens dotter sin ställning i samhällets mer privilegierade sfärer. På detta sätt kopplas utbildningen samman med den sociala strukturen åt två håll, å ena sidan genom att utbildningsvalen (liksom valet att överhuvudtaget ge sig in i högskolan) förefaller vara tätt kopplat till ursprung i olika sociala strata och fraktioner och å andra sidan genom att utbildningen förbereder för positioner på en framtida arbetsmarknad. Mellan den sociala strukturen och utbildningssystemet finns med andra ord starka band.

Men strukturer har en irriterande ovana att sakta men säkert förändras och detta är någonting som samhällsvetenskaplig forskning i allmänhet inte tar hänsyn till. Samhällets, institutioners, gruppers och individers förutsättningar ändras genom politiskt agerande, genom marknadens växlingar, på grund av demografiska skiften varpå det som strukturen byggs upp av får nya tyngdpunkter och förändrade hierarkier. Den sociala strukturen och utbildningssystemets struktur är inga undantag från denna oftast långsamma men då och då hastigt omstörtande princip. Vissa positioner tillkommer och andra försvinner, deras inbördes hierarkier skiftar; utbildningssystemen växer eller minskar, vissa ämnesområdens aktualitet stiger när andra sjunker. "Är läraren som är son till en lärare verkligen lärare i samma mening som sin far?", frågar sig Pierre Bourdieu och Luc Boltanski.² Har platsen som en lärare intar i samhällsstrukturen förändrats så att det som bär samma titel inte längre intar samma ställning? Fokuset på en enskild yrkesgrupp kan här vara lite förledande, och tjänar för Bourdieu och Boltanski

¹ Blomquist et al. (1956), s. 126-8.

² Bourdieu & Boltanski (1989), s. 107.

endast som exempel. Det är alstrandet, fördelningen och värderingen av ekonomiska och symboliska tillgångar som förändras, det vill säga hela strukturen.

I avhandlingen låter jag detta bli ett av huvudspåren och det övergripande syftet kan därför skrivas *hur ser relationen mellan den sociala strukturen och utbildningssystemet ut, och hur förändras den över tid?* Mer konkret vill jag undersöka hur gruppers relativa positioner i det sociala rummet ger avtryck i deras barns utbildningsstrategier inom högre utbildning och hur förändringar i utbildningsvalen kan illustrera positionsförändringar, både på ett strukturellt och specifikt plan. Bourdieus och Boltanskis fråga kan undersökas genom att se i vilken mån söner till lärare är intresserad av att utbilda sig till lärare, och därmed gå i sina fäders fotspår. Är det få som vill göra detta förefaller det vara rimligt att misstänka att positionen lärare har förändrats sedan deras fäder stod inför sitt yrkes- och utbildningsval, och därmed förlorat i attraktivitet för denna grupp.³ Och därmed vill jag lyfta fram att det är den sociala strukturens skepnad *vid ett givet tillfälle* som påverkar om och hur dess ättlingar gör inträde i olika delar av utbildningssystemet. Som Louis Chauvel skriver, "chaque génération comporte des membres plus aisés et plus modestes, mieux ou moins instruits, plus ou moins favorisés par leur origines sociales".⁴ Det vill säga att påminna om att dels förutsättningarna ser olika ut – och den sociala strukturen upplevs och *är* olika – för olika generationer och dels att det i den sociala strukturen, ständigt närvarande, finns lagrade effekter av många generationers förutsättningar. Om den sociala strukturen, med Pierre Bourdieu, är ett bokslut över tidigare strider, bör den behandlas som en sådan.⁵ Det är därför angeläget att studera det sociala rummets struktur men också dess historia och därmed hur karaktäristika för de olika sociala grupperna som bygger upp den ser ut, beroende på tidpunkten.

Social mobilitet, reproduktion eller rekrytering?

Nödvändiga inspirationskällor och bollplank för avhandlingen kommer därför att bli teorier och modeller som rör förhållandet mellan strukturer och tid. Sociologiskt har detta fokuserat främst från tre olika perspektiv: Mobilitetsforskning, studier av social reproduktion och rekryteringsstudier.

Den sociologiska tradition som mer än andra har gjort utforskande av detta förhållande till sin domän är mobilitetsforskningen. Ofta har utforskningarna, mycket på grund av ambitionen att göra resultaten jämförbara med förhållanden i andra länder eller jämförbara över tid, gjorts utifrån relativt förenklade modeller av olika egenskaper hos den sociala strukturen, med exempelvis graderade statusskalor för att mäta vertikal mobilitet.⁶ Materialet är nästan uteslutande kvantitativa data, från enkät- eller kohortstudier eller från offentlig statistik och det undersöks vanligtvis genom olika typer av regressionsbaserade statistiska metoder. Den typiska mobilitetsundersökningen tar avstamp i ett tillstånd vid en given tidpunkt och använder sedan egenskaper från en tidigare tidpunkt för att förklara detta tillstånd, metoden är alltså att förklara X vid t^2 (nutid) genom Y vid t^1 (dåtid).⁷ Undersökningarna syftar med detta till att empiriskt bedöma hur öppna (hög rörlighet) respektive slutna (låg rörlighet) samhällen är, eller hur rörligheten varierar över tid.⁸ Utbildning har intagit en central plats i många

³ Att så verkar vara fallet just för yrkesgruppen lärare tycks vara fallet, se Bertilsson (2009), s. 37f.

⁴ Chauvel (1998), s. 9.

⁵ Bourdieu (1984), s. 245.

⁶ Mobilitetsforskningens traditionella förkärlek för vertikala rörelser kan framstå som lite ironiskt med tanke på att Pitirim A. Sorokin, mobilitetsforskningens kanske viktigaste upphovsman, utgick ifrån en betydligt mer mångdimensionell uppfattning av samhället, när han bland annat skriver att "the social space is space of many dimensions", se Sorokin (1927), s. 7. Valet att i sin stora mobilitetsstudie fokusera främst på olika typer av vertikal mobilitet ser han främst som pragmatiskt, någonstans måste man starta och den ojämlika fördelningen av *mängden* resurser var, och är, den mest tongivande. Mobilitetsforskningen har dock på senare år börjat laborera med mer utvecklade sociala skalor eller klasser, se till exempel Jonsson et al. (2007). Det finns även en historisk variant av mobilitetsforskning, som i Sverige kanske främst är förknippad med Sten Carlsson och hans *Svensk ståndscirkulation 1680–1950* (1950) som behandlar samhällsstrukturens förändring, olika samhällsskiktets framväxt och ibland även undergång.

⁷ Ett sådant "typiskt" tillvägagångssätt finner man till exempel i Reimer & Pollak (2005).

⁸ Mobilitetsforskningens utveckling, periodiserad i en förtrupp och tre efterkrigs-generationer, finns i Hjellbrekke & Korsnes (2006), s. 27-43.

mobilitetsstudier, antingen som ett aktivt förmedlande led – mobilitetens *orsak* – mellan ursprung och destination (avsett om det handlar om inter- eller intragenerationell mobilitet) eller som sekundär faktor genom att de klassdefinitioner för ursprung och destination som används implicerar uppnådda utbildningsnivåer, det vill säga som ett mått på själva rörelsen – mobilitetens *omfattning*.⁹ Ett annat flitigt använt redskap för att fånga och förklara mobilitetens mekanismer är inkomst eller förmögenhet.¹⁰

En avgörande skillnad mellan studiet av social mobilitet och undersökningar av reproduktion är vilka utgångspunkter som ligger till grund för undersökningarna. Mobilitetsforskning blickar ut, när den inte tar formen av klassreseforskning, från ett helikopterperspektiv högt över vad som rör sig nere bland de konkurrerande intressena och positionerna i den sociala strukturen. Reproduktionsforskning i Pierre Bourdieus tradition utgår istället ifrån denna de sociala gruppernas nivå, om än med en uttalad medvetenhet om och med siktet inställt på deras inbördes relationer och position i strukturen i sin helhet. En annan skillnad är att själva *tiden* träder in på helt olika sätt i mobilitetsstudier jämfört med reproduktionsstudier. I de förstnämnda står intresset för tid, oavsett om det är genom avståndet från ett socialt ursprung till en social destination eller om det är förändringar i mobilitetens omfattning för olika generationer, egentligen i förgrunden, på bekostnad av detaljerade empiriska beskrivningar av den sociala strukturen. Mobilitetsstudier är därför ofta rätt platta klassanalyser, med ögonen riktade mot förändring. Tiden undersöks alltså bättre än strukturen. I reproduktionsstudier är tiden inskriven i själva utgångspunkten, det är ett tillstånd bevarande över tid – eller konfliktfylld strävan därefter – som uppmärksammas, men tyngdpunkten ligger mer på förhållanden inom den sociala strukturen. Perspektivet skulle kunna sägas vara *medvetet* om tiden, och i synnerhet betydelsen av tidigare ackumulerade resurser för att lyckosamt kunna bevara eller erövra positioner, men inte ägna förändring över tid det huvudsakliga intresset. Ett av nyckelbegreppen i Pierre Bourdieus sociologi, *strategi*, förkroppsligar detta. Strategier är sociala praktiker, medvetet eller omedvetet motiverade, riktade mot framtiden i syfte att vidmakthålla eller helst förbättra en position.¹¹ Huruvida strategierna över tid visar sig vara framgångsrika eller misslyckade har inte undersökts på samma systematiska sätt, utan fokus ligger på själva strukturen.

Genom att fokusera relationerna och kampen om herravälde mellan olika sociala grupper kommer naturligt vad Robert K. Merton i sin vetenskapsociologi kallade Matteuseffekten i centrum, det vill säga resursernas och maktens gravitationskraft, vilket inte minst får betydelse i de sociala gruppernas olika förhållande till utbildning (deras utbildningsstrategier) och därför också utbildningens centrala roll för den sociala reproduktionen. Utbildning framställs inte här som ett neutralt instrument, utan en kamparena vars maktstruktur är homolog med det sociala rummets. De mångdimensionella stratifieringsmönster som Bourdieu själv och forskare som arbetat efter hans riktlinjer har utgått ifrån ger upphov till en helt annan förståelse av kampen om resurser på alla nivåer *inom* det sociala rummet.¹² Den data som används här är också ofta kvantitativ, men brukas i linje med den relationella ansatsen för att urskilja de olika resurser och praktiker som sociala grupper bygger sin ställning på och manifesterar den genom. Metodvalet speglar denna ambition, med ett flitigt bruk av explorativa och deskriptiva statistiska metoder i stället för förklarande.

Rekryteringsstudier intar ett slags mellanposition mellan dessa båda grenar, representanter finns som utgår ifrån liknande utgångspunkter som antingen mobilitets- eller reproduktionsstudier.¹³ Här står besättandet av positioner i fokus och för avhandlingen blir sådana som behandlat rekryteringen till högskolan av störst intresse, även om metodologin i andra rekryteringsstudier kan vara av intresse. Förenklat kan vattendelaren mellan rekryteringsstudier och mobilitet- respektive reproduktionsstudier

⁹ För ett exempel på det första, se Breen & Jonsson (2007). Praktiskt taget all forskning som bygger på SEI-liknande skalor är exempel på det sista, i och med att koderna är uppbyggda kring de kvalifikationskrav som förväntas gälla för olika yrken. Ett tidigt exempel, långt före SEI, är Gösta Carlssons *Social Mobility and Class Structure* (1958). Carlsson utgår ifrån ovanligt många yrkesgrupper, 25 stycken, men använder i sina analyser en aggregerad version som är mycket snarlik dagens SEI-koder.

¹⁰ Se till exempel Björklund & Jäntti (1997).

¹¹ För en diskussion av olika typer av reproduktionsstrategier, se Bourdieu (1994).

¹² Hos Bourdieu själv framför allt i *Distinction* (1984) och *State Nobility* (1996).

¹³ Bland representanter för associationen mobilitet+rekrytering finns Erikson & Jonsson (1993) och för associationen reproduktion+rekrytering till exempel Broady, Börjesson & Palme (2003) och Lidegran (2009).

sågas vara att fokus för rekrytering är förhållanden *inom* det system vars positionsbesättning man studerar och endast sekundärt den sociala strukturen, medan studiet av mobilitet och reproduktion framför allt håller sig inom "sin" struktur.

Mitt avhandlingsprojekt kommer röra sig i gränslandet kring samtliga dessa traditioner (vars olikheter ovan för tydligheten skull har betonats). Alla perspektiv har i sammanhanget sina styrkor, men också sina svagheter. Mobilitetsstudier har en metod för att undersöka förändring över tid, men underbetonar den sociala strukturen, medan reproduktions- och rekryteringsstudier som tar spjörn i Pierre Bourdieu är skickliga på att blottlägga strukturer, så väl den sociala som utbildningssystemets, men inte systematiskt har undersökt förändringen av dessa.

Jag vill ta utgångspunkt i den sociala strukturen och göra en detaljerad undersökning av denna, för att sedan se hur de förhållanden som där råder är kopplade till om och hur ungdomar som härstammar från olika delar av samhället gör inträde i högskolan. Men också studera hur detta förändras över tid. I likhet med mobilitetsstudiers metod blir det angeläget att undersöka övergångsfrekvenser och ägna lika mycket uppmärksamhet åt dem som *inte* gör inträde i högskolan som åt dem som gör så (i synnerhet bland grupper som typiskt gör substantiella utbildningsinvesteringar) för att se hur de skiljer sig åt. För att exemplifiera vari skillnaden består, jämfört med rekryteringsstudier, intresserar sig dessa för var det är särdeles tätt med till exempel civilingenjörsdöttrar, medan jag har för avsikt att studera hur civilingenjörsdöttrars *olika* utbildningsval kan säga någonting om skiljelinjer inom gruppen av civilingenjörer. I stället för att som i rekryteringsstudier låta fördelningen av individer, grupper eller klasser säga någonting om relationer mellan positioner i högskolelandskapet, är min ambition alltså i denna studie att vända på perspektiven och ställa frågor kring fördelningen i högskolan för att finna ledtrådar om relationerna mellan positioner i det sociala rummet. Som preliminära frågeställningar utifrån detta kan formuleras:

- 1a. Hur kan utbildningsvalen i högre utbildning kopplas till sociala gruppers position i det sociala rummet?
- 1b. Var går de avgörande skiljelinjerna mellan och inom sociala grupper?
- 1c. Hur förändras detta över tid?

Vad är fast och vad förflyktigas?

Oavsett vilket av de ovannämnda perspektiven som kommer till användning i empiriska studier finns det en faktor som komplicerar analysen. Sociologiska studier som intresserar sig för det sociala ursprungets betydelse för livschanser och vägval ställs ständigt inför ett grundläggande problem: Hur ska ursprunget mätas och hur ska det värderas i relation till de förhållanden som står i fokus. I mobilitetsstudier, vad är egentligen en rörelse, oavsett riktning? I reproduktionsstudier, hur ska ett positionellt status quo bevisföras? I rekryteringsstudier, vem erövrar egentligen en position? Eftersom dels själva det sociala ursprunget, genom närstudier av den sociala strukturen, och dels förändringar av sociala strukturer över tid står i fokus för avhandlingsarbetet blir detta en fullständigt central fråga. Socialt ursprung mäts i regel på två sätt, genom hänvisning till föräldrarnas (oftast dock faderns) *yrke* eller till deras (hans) *utbildningsnivå*, eller genom en kombination av dessa två. Värdet av dessa egenskaper är dock något som i hög grad förändras över tid. Yrken får sin betydelse på en arbetsmarknad, där deras ekonomiska och statusmässiga värde kan öka eller minska i takt med att denna arbetsmarknad struktureras om. Utbildningsnivån komparativa värde är fullständigt beroende av omfattningen på utbildningssystemet, och en specifik examen därtill av förändringar i utbildningssystemets struktur.

Arbetsmarknadens förändring

Även om den sociala strukturen från hög höjd har sett relativt likartad ut sedan välfärdssveriges födelse – arbetarklassen i bred bemärkelse har utgjort drygt hälften av befolkningen sedan 1930-talet och fram

till idag – har mycket stora förändringar skett nere i landskapet. De gyllene år i den ekonomiska tillväxten, det vill säga de trettio åren som följde efter andra världskrigets slut, med allt vad det innebar och konsekvenser av detta för de generationer som hade den biologiska "turen" att kliva in i utbildningssystemet och/eller ut på arbetsmarknaden under denna period (och omvänt den "otur" som drabbade de generationer som antingen fötts "för sent" eller "för tidigt" för att kunna rida på denna ekonomiska framgångsvåg) som Louis Chauvel i sin undersökning av Frankrike har beskrivit¹⁴, har naturligtvis sin motsvarighet även i Sverige och för svenska förhållanden. Göran Therborn har konkretiserat den utveckling som följde efter andra världskrigets slut på den svenska arbetsmarknaden med "att massarbetslösheten försvann och att reallönerna steg snabbt och kontinuerligt, fram till den nu [i slutet av 1970-talet] aktuella krisen".¹⁵ Den materiella situationen utjämnades mellan olika samhällsgrupper och den ekonomiska ersättning de fick för sin arbetsinsats ökade, vilket innebar att den ekonomiska olikheten mellan olika klasser eller sociala grupper minskade. I mobilitetsforskning undersöks detta – att en generation så att säga kan surfa på en ekonomisk utveckling, att deras mobilitet är strukturellt betingad och att mobiliteten sett över en längre tid därför kan vara skenbar – genom att väva in ett längre tidsperspektiv i analysen och studera rörelser över flera generationer.¹⁶

Men förändringarna har inte bara sin rot i ekonomiskt tillväxt, som gör att resurserna i samhället ökar och levnadsvillkoren förbättras, utan också i ekonomisk omvandling. För att följa Therborn i fotspåren men dra ut de mönster han detaljerat beskriver längre än hans studerade period, går det att visa hur samhällets ekonomiska organisation har skiftat under mellan 1970 och 1990, se tabell 1 nedan.

Tabell 1. Arbetsmarknadens struktur 1970 och 1990. Andel anställda per sektor, i tre kategorier

Sektor	Produktiv sektor		Cirkulationssektor		Tjänstesektor		Reproduktiv sektor		Totalt	
	1970	1990	1970	1990	1970	1990	1970	1990	1970	1990
Offentliganställda	6	3	2	5	56	50	88	96	26	36
Privatanställda	79	87	88	86	36	43	11	3	63	57
Egenanställda	15	10	11	9	9	8	1	1	11	7
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Källa: Folk- och Bostadsräkningar 1970 och 1990, egna bearbetningar efter Therborns klassificeringar men efter en annan princip. Therborn klassificerar efter yrken, medan jag har klassificerat sektorer efter tillhörigheten till de näringsgrenar alla yrkesarbetande hänförs till. Samma yrke kan med andra ord finnas i flera olika sektorer.

För att börja med det mest övergripande, så syns i tabell 1 hur det under ett så pass kort tidsintervall som tjugo år har förändrats mycket i anställningsförhållandena på den svenska arbetsmarknaden: Andelen offentliganställda har stigit på bekostnad av privatanställda och egenanställda (alltså företagare), det vill säga vad som i vardagligt tal menas med den offentliga sektorn har expanderat. Denna sektor är, enligt Therborn, dock ett samlingsnamn på allt som är finansierat med vad han (eller egentligen Marx) kallar offentlig "revenue" (pengar som betalats in till staten av skattebetalare). Staten är verksam som arbetsgivare i flera olika sektorer; Therborn urskiljer fyra. Mer specifikt syns i tabell 1 hur staten mellan 1970 och 1990 koncentrerar sina resurser på "reproduktiv sektor" (utbildning, sjukvård och rättsväsende) och minskar sin relativa andel personal i "produktiv sektor" (tillverkning, drift och underhåll) och "tjänstesektorn" (service, kommunikationer, kultur). Andelen offentliganställda inom "cirkulationssektor" (cirkulation av "varor och pengar"¹⁷, med Therborn, dvs. handel och finansväsende) ökar något. Fördelningen av privatanställda, finansierade med privat "revenue" (kapitalistiskt genererad profit) skiftar också, framför allt genom en reträtt från den domän där staten avancerar, reproductiv sektor. De egenanställdas andel minskar kraftigt totalt sett, mycket på grund av en fortsatt ägarkoncentration i jordbruket (som gömmer sig i produktiv sektor) men även genom en tillbakagång

¹⁴ Chauvel (1998).

¹⁵ Therborn (1981), s. 53.

¹⁶ Se en sammanställning och utvärdering av sådana mobilitetsperspektiv i Alm (2008). Alm benämner denna falska mobilitet som "tillbaka till rötterna".

¹⁷ Therborn (1981), s. 37.

för småföretagare inom flera områden. Sektorernas relativa storlek förändras också över tid: Produktiv sektor minskar kraftigt sin andel av arbetskraften, medan reproduktiv sektor ökar och cirkulationssektorn och tjänstesektorn ungefär bibehåller sina andelar.¹⁸ Det är också rimligt att misstänka att själva innehållet i de olika sektorerna skiftar, när teknik och organisationsformer förändras.¹⁹

Förändringar av den typ som antytts ovan får självfallet konsekvenser för den sociala strukturen och därmed även för enskilda sociala grupper. På grund av att de sociala grupper som är fullständigt oberoende av löneinkomster är mycket liten är kopplingen till de vid en viss tidpunkt rådande omständigheterna på arbetsmarknaden viktiga för en analys av de allra flesta sociala gruppernas positioner. Genom strukturella förändringar kan de objektiva betingelserna radikalt bli annorlunda, vilket kan leda till att en social klass minskar eller till och med försvinner ("sometimes we actually watch them disappear"²⁰ som Maurice Halbwachs skriver), det vill säga att de som tidigare befolkade den har växlat till någon annan profession eller yrkesfamilj. I Bourdieus begreppsvärld är denna aspekt teoretiskt utvecklad, men empiriskt mindre undersökt. Han talar om konverteringsstrategier (och presenterar till och med mobilitetshypoteser²¹), när innehavarna av en viss typ av resurs söker växla om denna till en annan, något som föranleds av att marknaden för de nedärvda (och förvärvade) resurserna riskerar att minska och värdet därav minska.²² Tidsaspekten blir återigen mycket viktig eftersom "värdet" av ett ursprung av ett visst slag är beroende av de strukturella villkoren för innehavare av den positionen vid en viss tid. Ett lantbrukarursprung betyder exempelvis fundamentalt olika saker för individer födda så historiskt nära varandra som 1940 och 1970, för att inte tala om 1990.²³

Utbildningssystemets förändring

Likaså har det högre utbildningssystemet (liksom för den delen utbildningssystemet i stort) genomgått mycket stora förändringar, som ändrat förutsättningarna för sociala grupper. Resan för universiteten från renodlade elitinstitutioner till utbildningar för snart sagt alla har gått på mindre än ett halvt sekel, vilket bekräftas av den nakna volymförändringen: Höstterminen 1949 var antalet studenter på universitet och högskolor knappt 15 000²⁴, läsåret 1999 fanns i högskolan knappt 320 000.²⁵ Att högskolan har vuxit så dramatiskt, och därmed blivit en allt större utgiftspost, innebär också att den har underkastats ett allt större mått av politisk styrning. Om statsmakternas utredare var oroliga för ett akademikerproletariat redan på 1930-talet har oron för en överproduktion av för arbetsmarknaden okompatibla medborgare inte direkt avtagit.²⁶ Styrningen av högskolan, i form av dimensioneringen av dels hela studentantalet och dels antalet vid specifika utbildningar, påverkar naturligtvis de sociala

¹⁸ Reproductiv sektor 53 procent 1970, 41 procent 1990; cirkulationssektor 16 procent 1970, 17 procent 1990; tjänstesektor 12 procent 1970, 14 procent 1990; reproduktiv sektor 18 procent 1970, 28 procent 1990. Det totala antalet individer med identifierade yrken ökar kraftigt mellan dessa årtal: de är mer än en halv miljon fler 1990 än 1970.

¹⁹ Se ekonomhistorikern Lennart Schön resonemangen om cykliska skiften i den ekonomiska utvecklingen, sammanfattade i Schön (2006).

²⁰ Halbwachs (1958), s. 22.

²¹ Som till exempel att kontorsanställda härstammar från lantbrukshem och handelsanställda härstammar ur småföretagarhem: en förskjutning av utkomstkälla beroende på förändringar i den sociala strukturen. Se Bourdieu (1984), s. 104.

²² Bourdieu (1996), s. 277ff. Hastigheterna i dessa processer ska självklart inte överdrivas, det handlar om förändringar som slår igenom mycket långsamt och som är relativt ojämnt fördelade i samhället. Olika sociala gruppers resurser kännetecknas av olika hög volatilitet.

²³ Att jordbrukets modernisering under 1900-talet, understödd av en politik som uppmuntrat storskalig produktion och skapat förmånliga skatteregler på "arbetande kapital", däri inräknat jordbruksfastigheter, har blivit en välkommen räddningsplanka för den jordägande svenska adeln, och lett till ett intressant betydelseskifte i beteckningen storbonde framkommer i af Kleen (2009).

²⁴ Statistisk årsbok 1950. Siffrorna avser studerande vid teologisk, juridisk, medicinsk och filosofisk fakultet, teknisk högskola, handelshögskola, lant- och skogshögskolorna samt de högre utbildningarna i konst och musik. Antalet, 14 950 studenter, var redan det nästan dubbelt så stort som antalet studenter 30 år tidigare, 1919, när vid samma utbildningar fanns 8 205 studenter registrerade (Statistisk årsbok 1920).

²⁵ SCB, "Registrerade studenter i grundutbildning efter läsår och kön 1977/78 - 2009/10", <http://www.scb.se/Statistik/UF/UF0205/2009L10A/Web_GR3_RegLasArKon.xls> [2010-10-17].

²⁶ Se tongångarna i SOU 1935:52.

grupperna i och med att det generella värdet av högre utbildning sjunker ju mer tillgänglig den blir.²⁷ Raymond Boudon har visat hur söner successivt behöver göra allt större utbildningsinvesteringar jämfört med sina fäder för att uppnå samma sociala status, ett mönster av utbildningsinflation som sannolikt är relativt generellt.²⁸

Man kan misstänka, med stöd i Bourdieus hypoteser, att expansionen ("demokratiseringen") av högskolan har lett till en ökad relativ exklusivitet för prestigeutbildningarna – vars antal inte på långa vägar har ökat proportionellt med högskolan i övrigt – något som i så fall skulle gynna studenter med ursprung i mer privilegierade sociala grupper, på grund av deras "känsla för placering".²⁹ Utifrån detta skulle misstanken vara att de mönster som går att se i ett till volymen mindre högskolesystem snarast accentueras över tid, det vill säga att den empiriska kopplingen mellan enskilda sociala grupper och specifika utbildningar ökar. Men detta behöver undersökas empiriskt.

Relationen mellan produktionssystem och reproduktionssystem

För avhandlingen blir det angeläget att studera förändringarna i bägge dessa strukturer, för att se vilken effekt de får för olika sociala grupper och på det sättet komma åt Bourdieus och Boltanskis fråga, som nämndes i inledningen ("Är läraren som är son till en lärare verkligen lärare i samma mening som sin far?"). Lärarens position beror både på de ekonomiska och sociala villkor som gäller för yrkesgruppen på arbetsmarknaden, men också på hur många lärare – och av vilket ursprung – som produceras av utbildningssystemet. Bourdieu och Boltanski påminner om det viktiga att "reproduktionssystemet" (utbildningen) och "produktionssystemet" (arbetsmarknaden), trots all politisk vilja och påtryckningar från arbetsmarknadens parter, opererar efter helt olika principer när det gäller kvalifikationer och deras värde och innehåll:

Man måste skilja å ena sidan ekonomin, vars egen dynamik ligger till grund för hur systemet av ställningar i arbetslivet förändras, å andra sidan utbildningssystemet, som är den främsta producenten av de tekniska färdigheterna varmed producenterna är utrustade och de titlar de bär. Vart och ett av dessa bägge system följer sin egen logik.³⁰

Dels så kan utbildningssystemet, på grund av sin trögörlighet och också av sitt interna motstånd, inte följa arbetsmarknadens och ekonomins nycker, dels så producerar utbildningssystemet eviga värden – det vill säga att en ingenjör utbildad på teknisk högskola på 1970-talet inte förlorar rätten att kalla sig ingenjör bara för att den tekniska utvecklingen har gjort kunskapsinnehållet i examen obsolet. Men i takt med att utbildningssystemet expanderar, blir det sannolikt så att kvalifikationskraven – det vill säga de rättmätiga anspråken – till yrkespositioner på arbetsmarknaden alltmer kodifieras. Detta gör en viss utbildning nödvändig för positioner som tidigare inte krävde någon och sprider betydelsen av strategiska utbildningsinvesteringar till sociala grupper som tidigare kunde förlita sig på andra resurser för att upprätthålla en viss social ställning. I titelfrågor aktualiseras också frågan om generationseffekter, i och med att vid ett givet tillfälle finns i samtliga yrken (individer som med andra ord nominellt uppbär identiska positioner i det sociala rummet) personer av olika åldrar som personifierar de kvalifikationskrav som gällde vid tidpunkten när de tillträdde positionen. Att knyta ursprunget i termer av härstamning från ett hem kännetecknat av en viss profession eller en viss utbildningsnivå till en viss tidpunkt är med andra ord centralt. Frågeställningar som genereras utifrån detta är:

- 2a. *Hur har arbetsmarknaden och universitetssystemet förändrats över tid?*
- 2b. *Hur har dessa förändringar påverkat de sociala gruppernas utbildningsstrategier?*

²⁷ Undersökningar av dels utbildningspolitikens försök att tätare koppla utbildningens innehåll till arbetsmarknadens efterfrågan och dels utbildningens allmänna koppling till den ekonomiska omvandlingen finns i två äldre avhandlingar, se Murray (1988) och Ekstedt (1976).

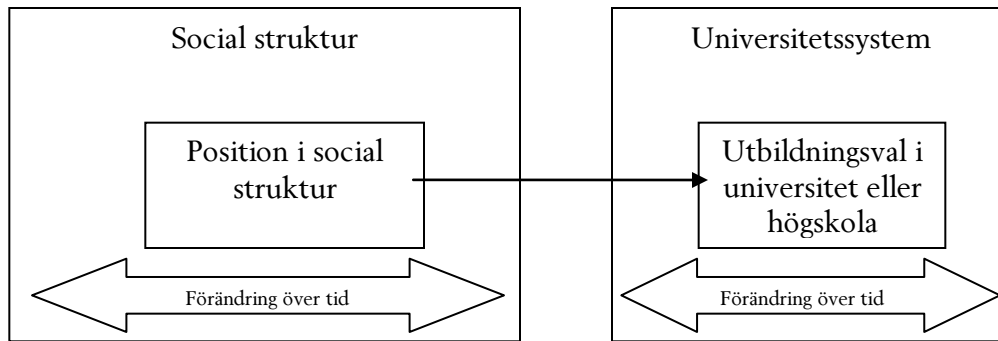
²⁸ Boudon (1974), s. 182f.

²⁹ Bourdieu (1996), s. 193.

³⁰ Bourdieu & Boltanski (1989), s. 109.

Undersökningens utförande

Hur kan de forskningsproblem som har behandlats i denna avhandlingsplan utforskats empiriskt, och vilka metoder är lämpliga för att ringa in dem? Nedanstående grova skiss visar vad som behöver undersökas för att svara på de frågor som jag har lagt fram. Dels så står den sociala strukturen i fokus, och i synnerhet olika sociala gruppers position inom denna struktur och dels så står utbildningsval i universitet eller högskola inom det generella universitetssystemet i fokus. Därutöver vill jag studera hur positionen i den sociala strukturen påverkar utbildningsvalet, och hur allt detta förändras över tid.



Huvudmaterial för att undersöka den sociala strukturen och utbildningssystemet

Folk- och bostadsräkningar

Huvuddelen av avhandlingens material i fråga om den sociala strukturen kommer att utgöras av de Folk- och bostadsräkningar (FoB) som tidigare utfördes med femårsintervall. För perioden 1960 till 1990 är dessa digitaliserade och ingår i de beställningar som Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC) har gjort från Statistiska Centralbyrån. Räkningarna dessförinnan gjordes var tionde år och finns endast tillgängliga antingen i publicerade tabellsamlingar eller som underlag i SCBs arkiv.

Folk- och bostadsräkningarna innehåller, förutom själva räkningen av befolkningen och bostadshushåll, relativt detaljerade uppgifter om befolkningens materiella och sociala villkor.³¹ Civilstånd, bostadsort, bostadsförhållanden, yrke, arbetssektor, yrkesställning, utbildning, inkomst, med mera presenteras, men dels med förändringar i kodningen över tid och variationer i information mellan olika Folk- och bostadsräkningar.

FoB-arna används ofta i sociologisk forskning, för att "hämta" socialt ursprung från. Det vill säga vissa variabler, till exempel föräldrars SEI-kod eller yrke och utbildningsnivå, från FoB-arna läggs till andra register för att se hur de förhållanden som där undersöks är beroende av det sociala ursprunget. Jag har för avsikt att bygga största delen av analysen kring den sociala strukturen i Sverige på det material som redan finns i Folk- och bostadsräkningarna (mer om detta nedan).³²

Den yrkesklassificering i Folk- och bostadsräkningarna, som självfallet är en central uppgift i avhandlingen i och med att konstruktionen av sociala grupper, eller strata inom mer generella klasser, oftast knyts till specifika yrken, som går att harmonisera över tid, är Nordisk yrkesklassificering (NYK). Detta ställer till problem, på grund av att klassificeringen är olika precis för olika yrken. I vissa fall

³¹ Se sammanställningen av variabelinnehållet i FoB 1960–1990, < http://www.scb.se/Statistik/BE/BE0205/_dokument/BE0205_BS_2000.doc > [2010-10-20].

³² Den enda som haft liknande socialhistoriska intressen och byggt undersökningen på Folk- och bostadsräkningarna är mig veterligen Göran Therborn (1981), som gjorde konstruktiva omkodningar av underlaget för sina syften, men gjorde enbart bruk av en mycket rudimentär metod i undersökningarna. Hans intresse var att undersöka olika samhällsskikt relativa fram- och tillbakagång över tid och på så sätt komma åt förändringar i klasstrukturen, vilket gör undersökningen till en självklar referenspunkt.

betecknar den klart avgränsade yrken (universitetslärare, läkare, sekreterare etc.) men för många andra är det mer svårgränstänkt på grund av att NYK beskriver vad individerna kodade under de olika rubrikerna *gör*, inte deras position. I NYK skiljs exempelvis inte mellan civilingenjörer eller tekniker, eftersom båda grupperna arbetar med likartade uppgifter (om än på olika teoretisk nivå) eller mellan företagaren eller arbetsledaren och den anställda om de båda är aktiva i företagets kärnverksamhet (förmän på arbetsgolvet urskiljs inte från arbetare; innehavaren av ett måleri särskiljs inte i yrkeskoden från sina anställda målare). Den ekonomiska maktens män och kvinnor är också notoriskt svårare att urskilja ur yrkesklassificeringen, på grund av att hierarkierna för dessa döljer sig bakom oprecisa yrkestitlar – titeln "företagsledare" i NYK-koderna säger exempelvis ingenting om maktens omfattning, om företagets storlek, om profitnivåer. Även om detta säger någonting viktigt om denna falang – och den mer "ekonomiska" delen av det sociala rummets – förhållande till utbildningssystemet i stort försvårar det samtidigt analyserna. "[F]olkräkningar och liknande socialstatistik är alltför trubbiga instrument för att fånga den borgerliga klassen och dess utveckling", skriver Therborn.³³ Det stämmer för en undersökning som endast utgår ifrån yrkestitlar, men behöver inte göra det om fler uppgifter från denna typ av socialstatistik utnyttjas och beror i hög grad på hur undersökningen konstrueras. Korsas exempelvis gruppen "Ingenjörer och tekniker" med utbildningsnivå går det att skilja civilingenjörerna (som har längre högskoleutbildning) från teknikerna (som saknar sådan) och korsas "Företagsledare" med uppgifter om inkomst kan de större ekonomiska agenterna träda fram.

För att få en rikare bild av framför allt fördelningen av ekonomiska resurser i befolkningen går det att kombinera Folk- och bostadsräkningarna (som är tämligen snåla med sådana, endast inkomst ingår i variabeluppsättningen) med uppgifter från ett annat register, som också finns tillgängligt över en längre tidsperiod – "Inkomst och Taxeringar" (IoT) som specificerar inkomsternas källa och därtill uppgifter om taxerad förmögenhet. Detta register kommer SEC komplettera sitt bestånd med vid nästa beställning.

Den stora fördelen med att kunna utgå ifrån detta individbaserade folkbokföringsmaterial är att det omfattar hela befolkningen, vilket gör det möjligt att studera även mycket små grupper utan att egentligen behöva oroa sig för representativitet. Dessutom går det rent praktiskt att gå hela vägen från individ, via sociala grupper, upp till mer generella klasser och totalpopulation i sin helhet. Detta är en nyckelpunkt, i och med att jag inte bara vill urskilja och studera klasser och sociala grupper utan även ha möjlighet att bryta upp dessa, för privilegierade samhällsskikt ofta mycket små enheter, för att studera skiljelinjer inom grupperna.

Student- och examensregister

Tack vare tidigare forskning, framför allt inom Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, finns redan god och mycket detaljerade kunskap om förhållanden inom den svenska högskolan som jag kan ta spjärn mot, i alla fall vad gäller 1990- och det tidiga 2000-talet. De register som har byggt dessa undersökningar, SCBs register över studenter i den svenska högskolan, kommer användas även i mitt avhandlingsprojekt, för att kunna se vilka utbildningsval barn från olika sociala grupper gör.

Här finns uppgifter om samtliga registreringar varje enskild individ har gjort i högskolan, det vill säga inte bara uppgifter om vilka högskolor eller utbildningsprogram man har studerat vid, utan även enskilda delkurser (och naturligtvis de fristående kurserna), vilket gör det möjligt att undersöka utbildningsinvesteringarna för olika grupper och hur det förändras över tid på en mycket detaljerad nivå. Registret går att koppla samman med tidigare nämnda register.

Registret över högskolestudenter finns tillgängligt först från 1977, vilket försvårar undersökningar som vill koppla enskilda individer till olika register över en längre tidsperiod. Dessförinnan går det att dels teckna de generella linjerna (hur volymen och fördelningen inom systemet förändras) utifrån offentlig statistik – till exempel *Utbildningsstatistisk årsbok* och *Statistisk årsbok för Sverige* – och följa enskilda individer genom SCBs examensregister, som finns tillgängligt från 1962 och ingår i SECs registerbestånd.

³³ Therborn (1981), s. 94.

För examina går det med andra ord att göra tidsserier över snart femtio år, kopplade till enskilda individer och deras ursprung.

Metoder för att studera struktur och förändring

Eftersom jag är intresserad av relationen mellan grupper av individer inom ramen för strukturer är geometrisk dataanalys (GDA) och i synnerhet korrespondensanalys ett bra arbetsredskap, i och med att detta är själva utgångspunkten för metoden.³⁴ För detaljerade undersökningar av strukturer, baserade på enskilda individer, kommer specifik multipel korrespondensanalys – där analysen utförs på relationen mellan modaliteter (det vill säga olika värden på definierade variabler) – vara ett värdefullt verktyg. Och för jämförelser av strukturer över tid kommer enkel korrespondensanalys användas – där analysen baseras på relationen mellan värden inom stora korstabeller och hela tabeller kan hållas supplementära (strukturen vid ett tillfälle kan med andra ord statistiskt jämföras med samma struktur vid ett annat).

I undersökningen av övergången till högskolan för barn från olika sociala grupper – och för olikheter i detta avseende mellan olika medlemmar av samma sociala grupp – överväger jag att använda samma metoder som mobilitetsforskare, det vill säga regressionsbaserade. För att exempelvis jämföra olika klart definierade grupper, eller fraktioner inom samma grupp, förkärlek för högre utbildning i allmänhet vid en given tidpunkt eller för en viss utbildningsinriktning, behövs redskap för att säga om någon statistisk skillnad föreligger mellan gruppernas val. (På så sätt kan till exempel benägenheten att välja civilingenjörsprogrammet hos barn till civilingenjörer med hög inkomst jämföras med barn till civilingenjörer med låg inkomst, eller betydelsen av att ha två generationer civilingenjörer som "ursprung" jämfört med bara en.)

Förändring över tid – Val av tidsperiod

Men hur ska man "mäta" en klass- eller socialgruppsbaserad kollektiv bana genom stora abstrakta strukturer? Hur ska grupper som går med eller mot denna kollektiva ström urskiljas ur myllret i Folk- och bostadsräkningarna? Ett sätt är att ta fasta på den historiska dimension vars potential finns i folk- och bostadsräkningarna och övriga SCB-register, genom möjligheten att dels följa enskilda individer/grupper/klasser över tid men också att koppla individer/grupper/klasser till ett socialt förflutet genom att dra linjerna över flera generationer. Statistiska centralbyrån har ett så kallat "relationsregister", där individer kan kopplas samman med sina föräldrar. Detta register kan lika gärna användas åt andra hållet, för att i stället koppla samman föräldrar med barn. Båda riktningarna kommer bli aktuella i avhandlingsarbetet – för att dels studera det sociala rummets historia (vilken position intog föräldrarnas föräldrar) och framtid (vilka framtida utbildningsval gör ättlingarna till olika sociala positioner, definierade av sin tillhörighet till sociala grupper, vars inbördes relation är klarlagd vid en viss tidpunkt).

Att sätta ett visst årtal för avgränsningen i tid är därför svårt, i och med att jag vill studera rummets historia och därigenom kan studera individer som är födda så tidigt som sent 1800-tal (yrkesaktiva i i de första digitaliserade Folk- och bostadsräkningarna). Men det första sociala rum kan jag konstruera är 1970 års. Det är först i folk- och bostadsräkningen detta år som tillräckligt många oundgängliga uppgifter, framför allt inkomst och utbildningsnivå, finns. Den sista räkningen gjordes 1990, varför det blir det andra tvärsnittet. Jag har därför satt perioden till 1970-2010, i och med att jag från detta första nedslag vill studera förändringar fram till idag.

Studiet av strukturer är också så komplicerat, om det ska göras detaljerat, att det inte kommer bli möjligt att göra löpande undersökningar, för varje år efter 1970, utan jag kommer göra bruk av tvärsnitt. Den sociala strukturen, konstruerad genom individers egenskaper i Folk- och bostadsräkningarna, år 1970 jämförs med strukturen tjugo år senare, år 1990. Som har framgått tidigare skedde stora

³⁴ Om de matematiska grunderna och tillämpningar av GDA, se Le Roux & Rouanet (2004 och 2010). För en utvecklad tillämpning på svenska, se Börjesson (2005).

förändringar i både arbetsmarknadens struktur mellan dessa år, och även utbildningssystemets omfattning och inriktning förändrades, vilket skulle kunna innebära att sociala gruppers positioner – som baseras på resurser, som kan vara mer eller mindre tidsbundna – har förändrats. De som var barn vid dessa tidpunkter och alltså kan kopplas till föräldrarnas position i rummet vid samma tidpunkt (för att därmed se till att det sociala ursprunget verkligen betecknar den position som barnet föddes in i) följer jag in i högskolan, om de överhuvud tar sig dit, och studerar deras specifika utbildningsinvesteringar.

Studiens upplägg

Avhandlingens upplägg blir på det här stadiet lite av en gissningslek, men jag kan ändå utifrån de vägval som skisserats ovan se tre empiriska delstudier. Huvudfokus för hela avhandlingen kommer att ligga på det strukturella planet, hur resurser av olika slag är fördelade i rummet och hur detta återspeglas i de sociala gruppernas relation till utbildningssystemet, och hur detta förändras över tid. Men jag kommer också exemplifiera dessa generella mönster genom närmare studier av sådana yrkesgrupper, eller snarare sociala grupper, vars position analysen pekar ut som antingen stabila i en föränderlig struktur eller stigande respektive sjunkande.

Utbildningsstrategier i högre utbildning med utgångspunkt i strukturen 1970 och 1990

Dessa två undersökningar syftar till dels att uppräta strukturerna av befolkningens resurser 1970 och 1990 i egen rätt – om strukturerna inte statistiskt ska jämföras kan ett större antal variabler, som antingen inte finns vid bägge tvärsnitten eller har förändrats på ett avgörande sätt i sin kodning, sättas i arbete – och dels undersöka hur den fördelning som konstateras är relaterad till de framtida utbildningsinvesteringar som barn som föds in i strukturen gör. På grund av de stora förändringar som har skett i högskolesystemet, genom de två högskolereformerna 1977 respektive 1993, under den period som här står i fokus blir jämförelsen av utbildningsstrategier mellan tvärsnitten också av nödvändighet mycket generell, vilket talar för att de först bör undersökas var för sig.

När den sociala rummet undersöks i studier av Bourdieu eller av forskare som arbetar i hans tradition, byggs själva rummet upp av livsstilsmarkörer, positionstaganden och konsumtionsmönster (oavsett om detta är av materiella gods eller immateriella, som musik eller utbildning), i vilket de sociala gruppernas positioner projiceras in.³⁵ De sociala grupperna (som utgör aggregat av generaliserade egenskaper) används med andra ord som approximation av det sociala rummet. Bourdieu konstruerar alltså rummet av individers sociala praktiker och de sociala grupperna placerar sig efter dessa, medan jag avser gå åt andra hållet och konstruera rummet utifrån individers materiella tillgångar och projicera in deras sociala praktiker (utbildningsval). Tekniskt innebär detta att jag kommer bygga upp rummet av egenskaper som formar gruppers relationer med och inbördes relationer på arbetsmarknaden – vad de erbjuder marknaden (utbildningsnivå från det statliga utbildningssystemet, mängden arbetstid), vad arbetsgivarna betalar för detta (lönen i kronor) och var i vilken del av marknaden de befinner sig (egenanställda, offentliganställda, privatanställda; verksamma inom tjänstesektor etc.) – och å andra sidan av sociala karaktäristika, som är tätt kopplade till dessa marknadsrelationer (kön, civilstånd, ålder, bostadsförhållanden, bostadsort, kapitalbestånd).

Det finns en metodologisk och teoretisk poäng i att göra på detta sätt. Den stora vikt som Bourdieu lägger vid olika typer av reproduktionsstrategier, framför allt kanske konverteringsstrategier, föranleder en misstanke att de sociala grupperna inte alltför tätt ska kopplas till specifika yrkesgrupper, utan snarare till en position i rummet som snarare är att härleda till deras bestånd av resurser. Att inte basera

³⁵ Paradoxexemplet på detta är den undersökning som resulterar i det världsberömda diagrammet i *Distinction* (1984), s. 128-9. Ett undantag från detta är Lennart Rosenlunds avhandling om Stavanger, *Social Structure and Change: Applying Pierre Bourdieu's Approach and Analytic Framework* (2000), där rummen (som baseras på enkätstudier) – över livsstilar och över positioner – konstrueras var för sig och sedan jämförs, varför den är ett intressant bollplank för avhandlingen.

undersökningen på de sociala grupperna öppnar med andra ord för möjligheter att låta kopplingen mellan en viss uppsättning av resurser och befolkandet av en viss typ av yrke bli en empirisk fråga.

Rent konkret kommer undersökningen gå till så att jag för de bägge tvärsnitten först konstruerar rummet och undersöker fördelningen av resurser inom dem, och därefter undersöker hur arvtagarna till positioner i rummet använder sig av högskolan, på en aggregerad nivå. De statistiska individerna utgörs i analysen av enskilda "biologiska" individer.

Det sociala rummets förändring, 1970 till 1990

Denna delstudie avser att göra en statistisk jämförelse av strukturerna 1970 och 1990, för att studera förändring över tid i fördelningen av resurser och resursernas förändrade relativa vikt samt hur detta påverkar den sociala strukturens relation till utbildningssystemet. I och med att rummen konstrueras för att vara jämförbara i en statistisk bemärkelse, går det på en generell nivå att studera såväl strukturell reproduktion såväl som förutsättningarna för reproduktion av enskilda yrkesgrupper och hur dessa yttrar sig. Analyserna kommer att baseras på den mest disaggregerade uppsättningen yrkesgrupper (enligt NYK-koderna, vilket är ca 240 stycken) som statistiska individer, men bygga på ungefär samma variabeluppsättning som i de separata analyserna av rummen 1970 respektive 1990. De förändringsmönster av den typ som Bourdieu ser som viktiga för ett yrkes sociala ställning framträder genom detta: om det har blivit feminiserat eller maskuliniserat, förnygrat eller föråldrat, blivit rikare eller fattigare etc.³⁶ Rent grafiskt blir det också tydligt om yrket har ökat eller minskat i storlek över tid.

Kollektiva banor

För ett urval av yrken som i de föregående studierna har visat sig intressanta positioner i rummet kommer jag göra närmare undersökningar, för sådana vars ställning över tid relativt andra har bibehållits, försämrats eller förbättrats, och se hur detta påverkar deras barns utbildningsstrategier i högre utbildning. Här finns det möjlighet att göra verkliga närstudier av de olika yrkesgrupperna och göra bruk av så mycket av SCB-materialets historiska potential som möjligt.

Förutom att undersöka hur deras relativa positioner har flyttats genom förändringar antingen i högskolesystemet eller på arbetsmarknaden eller både också, blir det för dessa grupper också sannolikt nödvändigt att undersöka deras eventuella mobiliserade strategier för att skydda sin sociala ställning. Har de lyckats driva igenom eller upprätthålla en befintlig "stängning" i Max Webers bemärkelse genom aktiva fackförbund eller branschorganisationer? Har utbildningspolitiska åtgärder undergrävt deras relativa position genom satsningar på volymförändringar i utbildningsutbudet? Hur påverkades exempelvis tandläkarnas position och kårens sammansättning av utbildningssystemets överproduktion av tandläkare under 1980-talet?³⁷

³⁶ Bourdieu (1984), s. 103.

³⁷ Sundberg & Axelsson (2000), s. 86.

Dispositionsskiss

- I. Problemformulering
 1. Inledning
 2. Syftesformulering och utgångspunkter
 3. Teori- och metodorientering
- II. Empiriska avsnitt
 4. Arbetsmarknadens och utbildningssystemets förändring
 5. Rummet 1970 och arvtagarnas utbildningsinvesteringar
 6. Rummet 1990 och arvtagarnas utbildningsinvesteringar
 7. Jämförelse av strukturen 1970 och 1990
 8. Yrkesgruppers position och reproduktionsstrategier
- III. Syntes
 9. Strukturell reproduktion och positionell reproduktion
 10. Sammanfattning

Referenser

- af Kleen, Björn (2009), *Jorden de ärvde*, Stockholm: Weyler.
- Alm, Susanne (2008), *Social nedåtrörlighet mellan generationer. En prövning av tre perspektiv*, Arbetsrapport 2008:6, Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Bertilsson, Emil (2009), "Lärarstudenterna. Förändringar i rekryteringen under perioden 1977–2007", s. 19-41 i *Praktiske Grunde. Nordisk tidskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, Nr. 4 2009.
- Björklund, Anders & Markus Jäntti (1997), "Intergenerational Income Mobility in Sweden Compared to the United States", s. 1009-1018 i: *The American Economic Review*, Volume 87, Number 5 (December 1997).
- Blomquist, Sixten, Henry Pederby, Algot Teng (1956), *Samhällskunskap. Klass 4-6*, Femte tryckningen, Stockholm: Bergvalls.
- Breen, Richard & Jan O. Jonsson (2007), "Explaining Change in Social Fluidity: Educational Equalization and Educational Expansion in Twentieth-Century Sweden", s. 1775-1810 i: *American Journal of Sociology*, Volume 113, Number 6 (May 2007).
- Bourdieu, Pierre (1984), *Distincion. A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge: Harvard University Press, Cambridge.
- Bourdieu, Pierre (1994), "Stratégies de reproduction et modes de domination", s. 3-12 i: *Actes de la recherche en sciences sociales*, Nr. 105 (Décembre 1994).
- Bourdieu, Pierre (1996), *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*, Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre & Luc Boltanski (1989), "Titel och ställning. Om förhållandet mellan produktionssystemet och reproduktionssystemet" i Donald Broady (red.), *Om Pierre Bourdieus sociologi*, UHÄ FoU Skriftserie 1985:4, Stockholm: Universitets- och högskoleämbetet.
- Boudon, Raymond (1974), *Education, Opportunity, and Social Inequality. Changing Prospects in Western Society*, New York: Wiley & Sons.
- Broady, Donald, Mikael Börjesson & Mikael Palme (2002), "Det svenska högskolefältet och konkurrensen mellan lärosätena", i: Thomas Furusten (red.), *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*, Stockholm: Högskoleverket.
- Börjesson, Mikael (2005) *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*, Ak. Avh., Uppsala: Uppsala universitet.
- Carlsson, Gösta (1958) *Social Mobility and Class Structure*, Lund: CWK Gleerup.
- Carlsson, Sten (1950) *Svensk ståndscirkulation 1680–1950*, Uppsala: Lindblads.
- Chauvel, Louis (1998), *Le destin des générations. Structure sociale et cohorts en France au XX^e siècle*, Paris: Presses universitaires de France.
- Ekstedt, Eskil (1976), *Utbildningsexpansion. En studie över den högre utbildningens expansion och ekonomins strukturella omvandling i Sverige under efterkrigstiden*, Avh. Uppsala: Uppsala universitet.
- Erikson, Robert & Jan O. Jonsson (1993), *Ursprung och utbildning – social snedrekrytering till högre studier*, SOU 1993:85, Stockholm: Fritzes.
- Halbwachs, Maurice (1958) *The Psychology of Social Class*, Glencoe: The Free Press.
- Hjellbrekke, Johs. & Olav Korsnes (2006), *Sosial mobilitet*, Oslo: Det Norske Samlaget.
- Jonsson, Jan O., David B. Grusky, Matthew Di Carlo, Reinhard Pollak, Mary C. Brinton (2007), *Micro-Class Mobility. Social Reproduction in Four Countries*, Arbeitspapiere – Working Papers Nr. 100, Mannheim: Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung.
- Le Roux, Brigitte & Henry Rouanet (2004), *Geometric data analysis: from correspondence analysis to structured data analysis*, Dordrecht: Kluwer Academic.
- Le Roux, Brigitte & Henry Rouanet (2010), *Multiple Correspondence Analysis*, London: Sage.
- Lidegran, Ida (2009), *Utbildningskapital. Om hur det alstras, fördelas och förmedlas*, Ak. Avh. Uppsala: Uppsala universitet.
- Murray, Mac (1988), *Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933–1985*, Avh. Göteborg: Göteborgs universitet.

- Reimer, David & Reinhard Pollak (2005), *The Impact of Social Origin on the Transition to Tertiary Education in West Germany 1983 and 1999*, Arbeitspapiere – Working Papers Nr. 85, Mannheim: Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung.
- Rosenlund, Lennart (2000), *Social Structures and Change: Applying Pierre Bourdieu's Approach and Analytic Framework*, Stavanger: Høgskolan i Stavanger.
- Schön, Lennart (2006), *Tankar om cykler*, Stockholm: SNS Förlag.
- Sorokin, Pitirim A. (1927), *Social Mobility*, New York: Harper & Brothers.
- Sundberg, Hans & Susanna Axelsson (2000), "Tandvårdsutbildningar i Sverige", s. 85-89 i *Behov av utvärdering i Tandvården*, SBU-rapport 152, Stockholm: Statens beredning för medicinsk utvärdering.
- Therborn, Göran (1981), *Klasstrukturen i Sverige 1930-80. Arbete, kapital, stat och patriarkat*, Lund: Zenit Förlag.